

9. Про військово-цивільні адміністрації Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 87.

УДК 342.951:343.211 (477)

Зубов О. С.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено адміністративно-правовий статус суб'єктів громадянського суспільства щодо забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні. Ключовим пріоритетом України на шляху до європейського реформування є побудова відкритого суспільства, що дозволить їй утвердити загальноєвропейські цінності та долучити до управління державою громадянське суспільство, якому останнім часом приділяється все більше уваги. Саме питання побудови громадянського суспільства є одним із найактуальніших в Україні.

Визначено, адміністративно-правовий статус суб'єктів громадянського суспільства щодо забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні є одним із центральних важелів у визнанні незалежності та незаангажованості судової влади. Діють вони на підставі чинного законодавства з урахуванням практики Європейського Союзу, застосовуючи адміністративні механізми та процедури, направлені на забезпечення прозорості, ефективності судових рішень, підняття правової культури та активності у суспільстві.

Ключові слова: адміністративне право, судоустрій, судочинство, громадянське суспільство, громадські об'єднання, суди.

The article examines the administrative and legal status of civil society actors to ensure fair and efficient justice in Ukraine. Ukraine's key priority on the path to European reform is to build an open society that will allow it to

establish common European values and involve civil society in the governance of the state, which has recently received increasing attention. The very issue of building civil society is one of the most pressing in Ukraine.

It is determined that the administrative and legal status of civil society actors to ensure fair and efficient justice in Ukraine is one of the central levers in recognizing the independence and impartiality of the judiciary. They operate on the basis of current legislation, taking into account the practice of the European Union, using administrative mechanisms and procedures aimed at ensuring transparency, efficiency of court decisions, raising the legal culture and activity in society.

Key words: *administrative law, judiciary, proceedings, civil society, public associations, courts.*

Вступ. Ключовим пріоритетом України на шляху до європейського реформування є побудова відкритого суспільства, що дозволить їй утвердити загальноєвропейські цінності та долучити до управління державою громадянське суспільство, якому останнім часом приділяється все більше уваги. Саме питання побудови громадянського суспільства є одним із найактуальніших в Україні.

В основу дослідження лягли роботи науковців з адміністративного права, а саме В. Авер'янова, О. Бандурки, В. Бевзенка, О. Безпалової, Ю. Битяка, В. Галунька, В. Гаращука, П. Діхтієвського, А. Іванищука, В. Зуй, І. Голосніченка, С. Ківалова, В. Колпакова, Т. Коломоєць, А. Комзюка, О. Кузьменко, Р. Мельника, О. Ульяновської та інших.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб дослідити адміністративно-правовий статус суб'єктів громадянського суспільства щодо забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні.

Результати дослідження. Побудова громадянського суспільства та його залучення до управління державою є важливою складовою демократичної держави. Саме громадянські інститути мають здійснювати забезпечення прав та свобод громадян, активно ухвалювати участь в управлінських рішеннях, контролювати органи державної влади не даючи їй можливості нею зловживати. Наближеність до громадянського

суспільства, постійний діалог з його інститутами сприяє утвердженню легітимності держави, зменшує спротив з боку суспільства і надає можливість реалізації обраної стратегії державного управління. Крім того, у таких умовах інститути громадянського суспільства постають певними «легітимаційними посередниками», які підвищують державну легітимність [1, с. 93]. Щодо визначення змісту та місця громадянського суспільства в управлінні державою серед науковців відбуваються значні дискусії. Так, громадянське суспільство – це суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів [2].

Правники з теорії держави та права вважають, що громадянське суспільство – це організація вільних і рівноправних індивідів, сім'ї, класів, інших соціальних груп і прошарків, кожному з яких держава забезпечує юридично рівні можливості бути власниками, користуватися свободами у процесі виробництва і розподілу матеріальних благ, мати надійний соціальний захист [3, с.11]. А соціологи вважають, що громадянське суспільство – це асоціація вільних громадян, які взаємодіють між собою виключно на ґрунті власних інтересів, правових норм і спільно погоджених чи вироблених регуляторів (компроміс тощо). Поняття «громадянське суспільство» характеризує цілісність суспільного життя відносно політичних структур, передусім держави. Громадянське суспільство поєднує економічні, соціальні, культурні, духовні, родинно-побутові відносини та інститути, а також передбачає певні свободи, права та обов'язки особистості як необхідні умови її ствердження та самореалізації в громадському житті.

Поняття держави та громадянського суспільства теоретично розчленовують цілісний соціальний організм на дві взаємопов'язані та взаємообумовлені сторони – політичну і соціальну сферу життя [4, с. 108]. О. Петриши зазначив, що кожен громадянин має розуміти, що саме від нього залежить все, що відбувається в його країні, саме він формує Парламент та Уряд, обирає Президента. Представники органів державної

влади несуть персональну відповідальність перед кожним українцем за виконання законів [5, с. 6]. Ще свого часу Аристотель у своїх працях зазначав, що громадяни повинні мати приватну власність, бути рівними щодо один до одного, наділені правом брати участь у законодавчому і судовому процесі [6, с.37].

Дійсно, громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, набуття державою ознак правової, відстоюючи матеріальну й духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей. Разом із тим має бути зворотний зв'язок державних інститутів з громадськістю, оскільки правова держава має реагувати на запити й потреби асоційованого громадянства, видавати відповідні законодавчі акти та слідкувати за їх виконанням. Іншими словами, вона має створити ситуацію правової захищеності громадян, сформувати сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними громадських інститутів [7]. Із метою підвищення ролі громадянського суспільства в різних сферах діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема щодо впровадження реформ, на підтримку ініціативи громадськості, а також з метою налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина, було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки [8].

Т. Андрійчук вважає, що запорука успішного функціонування демократії та подолання можливого негативного впливу на неї громадянського суспільства полягає насамперед у характері держави, її здатності бути одночасно сильною та «наближеною» до громадянського суспільства загалом та громадян зокрема. Такий стан держави передбачає чуйність до потреб громадянського суспільства, пошук шляхів опосередкування конфліктів і надання збалансованого доступу громадськості до участі у формуванні державної політики [9].

Наділення відповідно до законодавства України окремих громадських об'єднань або їх представників певною компетенцією у сфері формування або забезпечення виконання їх повноважень органами державної влади або органами місцевого самоврядування свідчить про набуття такими об'єднаннями громадян та їх представниками публічного характеру їх діяльності. Тобто представники громадськості у процесі реалізації своїх передбачених законодавством можливостей брати участь у проведенні чи реалізації публічної політики можуть реально впливати на ухвалення органами державної влади їх рішень. У зв'язку з цим Конституційний Суд України вважає, що держава має право запроваджувати у таких випадках відповідний контроль за діяльністю об'єднань громадян та їх представників із метою запобігання виникненню і в їх діяльності корупційних ризиків, недопущення неправомірного набуття матеріальних або нематеріальних благ, учинення інших зловживань у реалізації наданих їм прав щодо участі в публічному управлінні [10].

Для нашого дослідження також є важливим питання участі громадського суспільства щодо забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні. З метою посилення ролі та довіри громадськості до правосуддя відбувся форум «Правосуддя та громадянське суспільство: розбудова партнерства з метою посилення довіри громадськості» у якому прийняли участь представники країн ЄС, громадські європейські організації, де було обговорено та наведені кращі приклади залучення громадянського суспільства до судової реформи, залучення громадянського суспільства до налагодження діалогу з установами судової влади [11].

Основне призначення суду неупереджено вирішувати виникаючі конфлікти. Саме тому, як зазначає С. Прилуцький, судова влада потребує, по-перше, соціального контролю з боку представників суспільства за справедливим застосуванням не тільки закону, а й норм моралі, з урахуванням місцевих традицій і звичаїв, що склалися, та, по-друге, забезпечення представниками суспільства таких умов, які можуть гарантувати суддям незалежність від незаконного впливу офіційних структур і самостійність у формуванні їхнього внутрішнього переконання

в судовій справі, саме тому актуальним є питання визначення способів та меж соціального контролю над судом. Крім того він же зазначає, що компроміс між державою та громадянським суспільством у питаннях організації судової влади та здійснення правосуддя реалізується перш за все у формі громадянського контролю. Зокрема суспільство реалізується під час здійснення правосуддя через безпосередню участь представників громадянського суспільства (народних засідателів, присяжних). Крім того громадський контроль над судовою владою має здійснюватися через відкритість (гласність і відкритість судочинства), доступність [12, с. 237, 242].

В. Городовенко вважає, що контроль громадськості над судами можливий завдяки наявності, по-перше, гласності, відкритості (публічності) судового розгляду; по-друге, наявності інституту відводу суддів за ініціативою учасників процесу або самих суддів; по-третє, участі народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних; і по-четверте, включення до складу кваліфікаційних комісій суддів та Вищої ради юстиції, крім судді представників юридичної громадськості [13, с.24]. Повністю підтримуємо вищеназваних науковців. Після змін і доповнень, ураховуючи міжнародний досвід, до Закону України «Про судоустрій та статус судді» особлива роль надана саме органам громадськості, щоб підвищити рівень правосуддя. Так було створено та введено Громадську раду доброчесності (стаття 87) із метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Громадська рада доброчесності складається з двадцяти членів [14].

До складу цієї Ради можуть входити представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності. Ця Громадська рада має право готувати висновок щодо відповідності особи на посаду судді. Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює мотивоване рішення про підтвердження або

непідтвердження здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді. Якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише в разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами. Однак слід зазначити, що допоки що Громадська рада доброчесності в Україні діє формально, що дозволяє недоброчесним кандидатурам брати участь у конкурсі та в подальшому зайняти посади суддів у найвищій судовій інстанції держави.

Наступним суб'єктом участі громадського суспільства щодо забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні є суд присяжних. У статті 124 Конституції України зазначено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Стаття 127 Конституції України передбачає, що «у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних» [15]. За статтею 63 Закону України «Про судоустрій та статус судді», присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [14]. Кримінальний процесуальний Кодекс зазначає: суддя – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний [16]. Тобто законодавець прирівнює присяжного до посади суддя, який вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя.

Присяжним може бути тільки громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. Не включаються до списків присяжних громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяті п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою [14]. Окрім того громадські об'єднання мають право витребувати в органів правосуддя необхідну інформацію, звертатися з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами, брати участь у розробленні проєктів законів тощо.

Висновки. Отже, адміністративно-правовий статус суб'єктів громадянського суспільства щодо забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні є одним із центральних важелів у визнанні незалежності та незаангажованості судової влади. Діють вони на підставі чинного законодавства з урахуванням практики Європейського Союзу, застосовуючи адміністративні механізми та процедури, направлені на забезпечення прозорості, ефективності судових рішень, підняття правової культури та активності у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Цокур Є. Структура, технології та специфіка легітимації в контексті взаємодії держави і громадянського суспільства. *Сучасна українська політика*. Київ. Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 87-94.

2. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія/ гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31976

3. Гусарев С.Д. Олійник А.Ю. Слюсаренко О.Л. Теорія держави і права. Київ. 2001.С. 11.

4. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник. Соціологічна асоціація України; уклад. Волович В. Г.та ін. Київ. Укр. Центр духовної культури, 1998. С. 108.

5. Петришин О.В. Верховенство права в системі дії права. *Проблеми законності*. 2009. № 10. С. 18-30.

6. Аристотель. Политика. История политических и правовых учений. Хрестоматия. Харьков, 2000. С. 37.

7. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.02.2011. URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11#Text>

8. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Указ Президента України №68 2016.URL. <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

9. Андрійчук Т. Громадянське суспільство і держава як суб'єкти демократичного процесу *Політичний менеджмент*. 2013. №53. С.116-125.

10. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 6 червня 2019 року № 3-р/2019.

11. Офіційна сторінка Ради суддів України. Форум «Правосуддя та громадянське суспільство: розбудова партнерства з метою посилення довіри громадськості».URL. <https://te.arbitr.gov.ua/rsu/213198/>

12. Прилуцький С.В. Громадянське суспільство в механізмі судової влади та правосуддя: теоретико-правовий аспект. *Кримінальне право та кримінологія*. 2010. № 1. С. 236–243

13. Городовенко В.В. Актуальні проблеми забезпечення відкритості судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 12(136). С.22–27.

14. Про судоустрій та статус судів. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

15. Конституція України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

16. Кримінальний процесуальний кодекс URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

17. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>